

PÉCSI EGYHÁZTÖRTÉNETI MŰHELY 11.

**KATOLIKUS EGYHÁZI TÁRSADALOM
MAGYARORSZÁGON
A 18. SZÁZADBAN**

META KÖNYVEK

Kiadja a META Egyesület
7635 Pécs, Szurdok dűlő 3/E 1/3.

Jelen kötet a 2018. szeptember 28–29-én rendezett
egyháztörténeti konferencia előadásainak szerkesztett változata.

A kötet megjelentetését az NKA támogatta.

A borítón Erdődy Gábor Antal egri püspök pluvialéja (palástja) látható.
A képet az egri Érseki Látogatóközpont – Főegyházmegyei Múzeum
engedélyével közöljük. A fényképet Nemes Róbert készítette.

A kötetet szerkesztette:
FORGÓ ANDRÁS – GŐZSY ZOLTÁN

ISBN 978 615 81278 5 1

Műszaki szerkesztő: Vértési Lázár
Felelős kiadó: Varga Szabolcs

Pécs, 2019

TARTALOM

Előszó	7
--------------	---

Áttekintések

Görföl Tibor: „A hanyatlás és az epigonok kora”. A katolikus teológia a 18. században	13
Gárdonyi Máté: A 18. századi „egyházi társadalom” vizsgálatának lehetőségei ...	25
Véghseő Tamás: Vladikák, kalugyerek és batykók. Görögkatolikus egyházi társadalom a 17–18. században	35

Főpapok

Tóth Tamás: Püspökkinevezések a 18. században a kánoni eljárások tükrében ...	59
Forgó András: Korszakváltás – elitváltás? A püspöki kar a török kiűzése utáni évtizedekben	73
Kökényesi Zsolt: Szolgálat és reprezentáció. Magyar főpapok VI. Károly és Mária Terézia udvarában	93

Kanonokok

Mihalik Béla Vilmos: Konfliktus és megújulás. Az egri székeskáptalan a 18. század első felében (1699–1744)	133
Nagy János: A káptalani követek hangadói az 1751. és 1764–65. évi országgyűlésen	171

Alsópapság

Bárth Dániel: Papok a 18. századi lokális közösségekben: attitűd, mentalitás, világkép	197
---	-----

Gózsy Zoltán: Az alsópapság helyzete a 18. században a pécsi egyházmegyében	211
Hermann István: A veszprémi egyházmegye papsága 1700 és 1777 között (származás és tanulmányok)	259
Szuly Rita: Alsópapság Nyugat-Magyarországon a 18. században. A vasvári főesperesség papsága	277
Bartók István: Coimbrától Nagyszombatig. Az irodalmi ízlés változása a prédikációelmélet tükrében	299

Szerzetesek

Siptár Dániel: Adatok a magyarországi római katolikus férfi szerzetesség létszámának meghatározásához az 1770-es évek elejéről	309
Dénesi Tamás: A bencés rend a 17–18. századi magyar társadalomban	325
Pataki Katalin: A magyarországi szerzetesrendek vagyona és személyi állománya Mária Terézia uralkodása idején, különös tekintettel a koldulórendi kolostorokra	367
Balogh Piroska: Kényszerpályák nemzedéke? Szerzetespapság és felvilágosodás – három esettanulmány	387
Tóth Gergely: Ex-jezsuiták. Önkép, önreprezentáció és a rend 1773. évi megszüntetésének emléke Palma Károly Ferenc, Pray György és Katona István történeti munkáiban	411
Névmutató	427

NAGY JÁNOS

A KÁPTALANI KÖVETEK HANGADÓI AZ 1751. ÉS 1764–65. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉSEN

Bevezetés

„Ha nézem a Papokat mind ellenünk vannak / Mindnyájan azt mondják hogy ők bizony adnak”¹ – panaszkodott az egyik ellenzéki szemléletű pasquillista az 1751. évi országgyűlés egyik heves vitája kapcsán a kormányzati adóemelését megszavazó katolikus klérus ellen. Ez a gúnyversben is megörökített kép a klérus legendás lojalitásáról rögzült az országgyűlési-történeti szakirodalomban.² Ezt a statikus ábrázolást a politikai viták tematikai változásának végigkövetésével, a szereplők életpályájának áttekintésével, és feltételezett motivációik számbavételével lehet tovább árnyalni. Jelen tanulmány az alsótáblai klérus legmeghatározóbbnak és a politikai vitákban leghangosabb részének, a káptalani követek vezérszónokainak szereplését tekinti át a század közepének két diétájáról. Nem tartom feladatnak az egész csoport prozopográfiai szempontú jellemzését, hanem csak a diétai naplókban feljegyzett hozzászólókról, és a gúnyversekben említett szereplőkről kívánok szólni. Igyekszem összevetni a káptalani követek országgyűlési szereplését kritizáló pasquillusok vádjait a kanonokok életrajzi adataival, illetve országgyűlési felszólalásaikkal, amelyek sajátos fényben, az udvar és a magyar rendiség többi csoportja közötti politikai játéktérre szorítva láttatja e csoportot. Az országgyűlési naplókban és az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található pasquillus-gyűjteményeken kívül felhasználtam a Cornelius von Nenynek,

¹ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (a továbbiakban OSZK Kt.) Quart. Lat. 2497. 23–28. *In diversos et compluros.*

² A bécsi udvar „katolikus pártja”-nak vezető ereje a klérus volt a 18. században. Minderre lásd a historiográfiai háttér megrajzolásával: FORGÓ András: *Der ungarische Klerus des 18. Jahrhunderts im Spannungsfeld zwischen konfessionellen und konstitutionellen Ständewesen.* In: *Frühneuzeitforschung in der Habsburgmonarchie. Adel und Wiener Hof – Konfessionalisierung – Siebenbürgen.* Hrsg. von FAZEKAS, István – SCHEUTZ, Martin – SZABÓ, Csaba – WINKELBAUER, Thomas. (Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien Bd. VII.) Wien, 2013. 273–289., különösen 279.

Mária Terézia kabineti titkárának a bécsi Osztrák Állami Levéltárban található irathagyatékát.³ A Festetics Páltól származó, az 1764–65. évi diéta alatt keletkezett jelentések egy – az egyháziakkal szemben némiképpen kritikus – külső nézőpontból engedik láttatni a klérust, mint csoportot.⁴

A 18. század során a politikai viták tematikája is megváltozott. Míg a század elején a felekezeti kérdés, vagyis a protestánsok elleni küzdelem és a külföldről visszatelepődő szerzetesrendek kötötték le a klérus figyelmét, addig – miként a magyar politikai elit egészét – a század közepére, 1751-re az adókérdés és a rendi kiváltságok ügye került érdeklődésük homlokterébe. Mindez összefüggésben állt azzal, hogy az országgyűlés felekezeti sérelmeket nem tárgyalhatott 1715-től, ezek orvoslása uralkodói hatáskörbe került. Nagyobb, felekezeti motivációjú, szinte tettlegességig fajuló incidensre utoljára az 1728–29. évi diétán került sor. A rendi ellenzék ettől fogva már nem a felekezeti törésvonalak mentén, hanem azon átívelve az adóemelés ellen és a rendi kiváltságok védelme érdekében létrejövő egységfrontban szerveződött meg.⁵ Ennek az új korszaknak a nyitányaként kell felfognunk a klérus és a vármegyei követek közti összeütközést az 1741. évi

³ Österreichisches Staatsarchiv, Haus, Hof-, und Staatsarchiv. (a továbbiakban ÖStA HHStA) Kabinettsarchiv, Nachlass Neny (Nenny). A szakirodalom említi, hogy Mária Terézia idején a mindenkori kabineti titkárok körül – Ignaz Koch-tól kezdve – titkos informátori hálózat szövődött, akik az országgyűlés idején is számos levelezőtől jutott bizalmas információhoz. Erre: STOLLBERG-RILINGER, Barbara: *Maria Theresia. Die Kaiserin in ihrer Zeit. Eine Biographie*. 5. durchgesehene Auflage. München, 2018. 230, 282, 1079.

⁴ Festetics Pál (1722–1782) Sopron megye alispáni székéből jutott el a kancelláriai tanácsossággá, majd 1762–1772 között, az 1764–65. évi országgyűlés idején, a bécsi Udvari Kamara magyar tanácsosa volt. Pályája csúcspontján 1772-től haláláig a Magyar Kamara alelnöke lett, majd grófi címet is nyert. Már az 1751. évi diétán Sopron vármegye követeként is kitűnt az udvar számára kedvező előterjesztéseivel. A kormányzat reformelképzelései mellett kiállását mutatja, hogy az 1764–65. évi országgyűlés előtt névtelenül röpiratot (*Opinio circa reformationem regni*) jelentetett meg, amelyben a felvilágosodás jegyében javaslatot tett a rendi struktúra reformjára: a kereskedelem fejlesztésére, a nemesi adózás bevezetésére, a klérus kiváltságos helyzetének felszámolására, és az úrbéri terhek szabályozására. Közéleti pályájára: SZABÓ Dezső: *A herceg Festetics-család története*. Budapest, 1928. 146–154.; BÖLÖNY, Josef: *Maria Theresias vertrauter Ratgeber: Paul Festetics (1722–1782)*. In: Maria Theresia und ihre Zeit. Hrsg. KOSCHATZKY, Walter. Salzburg–Wien, 1979. 105–112.; KOSÁRY Domokos: *Művelődés a 18. századi Magyarországon*. Budapest, 1980. 291–292. A tervezetét magyar fordításban közli: *Bürokrácia és közigazgatási reformok*. Közreadja: CSIZMADIA Andor. Budapest, 1979. 86–113.

⁵ SZIJÁRTÓ M. István: *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése*. Budapest, 2016. 302–304.; FORGÓ András: *Egyház–Rendiség–Politikai kultúra. Papok és szerzetesek a 18. század országgyűlésein*. Budapest, 2017. 15–16.

diétán. Ekkor, az országgyűlés vége felé a nemesi felkelés kiállításának kérdése kapcsán a klérus – Esterházy Imre prímás vezetésével – kollektívan tiltakozott az ún. huszad (az egyházi tized tizedét kitevő, az uralkodó által kivetett rendkívüli adó) ellen. Az egyháziak – saját bevallásuk szerint – az udvar által vívott háborúkhoz, illetve a török határon fekvő erődök fenntartásához 1720-tól szinte folyamatosan ilyen módon járultak hozzá anyagilag.⁶ Ennek kivetéséhez pápai engedélyre is szükség volt, ám hangsúlyozták, hogy tizedfizetés ügyébe az országgyűlésnek nem volt, és nincs beleszólása. Kérték, hogy a rendek elégedjenek meg most a nemesi felkelés keretein belül, a birtokolt portáik számarányában kiállítandó lovasok felszerelésével.⁷ Az ezt keveslő vármegyei követek ekkor szóváltásba kerültek a káptalani követek képviselőivel, akik a nemesi felkelés kiállításán túl viselni ezt a terhet nem akarták. Az 1741. október 13-i ülésen a győri kanonok és káptalani követ, Károlyi Lőrinc kérte a rendeket, hogy álljanak el az egyháziakra kivetendő újabb teher követelésétől, amire a katolikus Okolicsányi János zempléni követ éles megjegyzést tett a budai városi követek naplója szerint: „rossz a példa, amelyben irgalmasságot kér”.⁸ Végül állítólag – az uralkodó szorult helyzetére tekintettel és tárgyalókészségük demonstrálására – a klérus tagjai az uralkodó számára megajánlottak egy bizonyos segélyösszeget, de ezt a deklarációt a diétán kívül, a prímás által összehívott püspökkari gyűlésen tették.⁹

⁶ Ez lehetett másnéven az „egyház erődítési adó” (*subsidia ecclesiastica pro fortificatorio*), melynek szedéséhez pápai engedély volt szükséges, és érvényessége egy meghatározott időtartamra szólt. Erről: BAHLCKE, Joachim: *A magyar püspöki kar és a Habsburg Monarchia. Együttműködéstől a konfrontációig (1686–1790)*. Budapest, 2013. 299.

⁷ KOLINOVICS, Gabriel: *Nova Hungariae periodus anno primo gynaeco-cratiae Austriacae inchoata, sive comitiorum generalium, quibus defuncto Carolo VI. Austriacorum caesarum, ultimo ejus primogenita filia Maria Theresia, in reginam Hungariae Posonii anno 1741. inaugurabatur*. Buda, 1790. 592–594. és Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL) IV.1002. ff. Buda Város Tanácsának iratai. Országgyűlési iratok. 10. kötet. 85–86.

⁸ Erre: BFL IV.1002. ff. 10. kötet. Buda Város Tanácsának iratai. Országgyűlési iratok. Országgyűlési napló (1741) 87.

⁹ Győri Egyházmegyei Levéltár, Győri székeskáptalan magánlevéltára (a továbbiakban GYEL GYKMLT) Th. XVII. Nr. 5412. Pozsony, 1741. október 12. Károlyi Lőrinc nagyprépost levele. E szerint a tekintélyesebb egyházmegyék 2500, addig a győri káptalan 200 forintos hozzájárulást volt kénytelen megajánlani.

A káptalani követek szerepe az 1751. évi diétán

Az 1751. évi diétát Mária Terézia a Habsburg Monarchia növekvő pénzügyi igényei miatt hívta össze. Az 1748-ban befejezett osztrák örökösödési háború nyomán emelkedő hitelállomány, a királyi család gyarapodása miatt szaporodó udvartartási költségek, és a poroszokkal szembeni revans-szándéka arra készítette Mária Teréziát, hogy a magyar rendektől a hadiadó 1,2 milliós felemelését kérje.¹⁰ Ehhez az is hozzájárult, hogy a Magyar Királyságban nem került sor az államigazgatás átfogó reformjára, és a nemesi földbirtok megadóztatására, miként 1749-től a Haugwitz-reformok következtében az osztrák örökös tartományokban.¹¹ Az adóemelés megszavaztatásában az alsótáblán – a Királyi Tábla tagjain kívül – nagy szerepet kaptak a káptalani követek, mint a kormányzat „előretolt bástyái”. Közülük egyesek a rendi kiváltságokat is megkérdőjelezték felszólalásaikban, vagy csak a királyi előterjesztések mindenek előtt való tárgyalását szorgalmazták, míg megint mások a rendek számára irreálisan magasnak tűnő felajánlások kezdeményezőiként tűntek fel.

Lássunk erre néhány példát! Az indulatok az adó kérdésében először a június 11-i ülésen szabadultak el. A személynöknek az alsótáblán előadott szándéka a vármegyei követek részéről kemény ellenállásba ütközött, miszerint – a kormányzatnak kedvező módon – először a királyi előterjesztéseket, nevezetesen az adóemelést tárgyalják, és csak utána térjenek át az ellenzék által szorgalmazott sérelmek kérdésére. A vármegyei követek ekkori vezérszónokai belementek az ügyrendi vitába: szerintük a sérelmek orvoslása mindig megelőzi a királyi elő-

¹⁰ VOCELKA, Karl: *Glanz und Untergang der Habsbischen Welt. Repräsentation. Reform, und Reaktion im Habsburgischen Vielvölkerstaat.* (Österreichische Geschichte, 1699–1815). Wien, 2001. 123, 357. és SZIJÁRTÓ M. István: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792.* Budapest, 2005. 246.

¹¹ Az osztrák modellre és a rendiség helyzetére: KLINGENSTEIN, Grete: *Skizze zur erbländischen Stände in der aufgeklärten Absolutismus der Habsburger (etwa 1740 bis 1790).* In: *Ständetum und Staatsbildung in Brandenburg-Preussen. Ergebnisse einer internationalen Fachtagung.* Hg v. BAUMGART, Peter. Berlin–New York, 1983. 373–380., különösen 376. A reformok magyarországi bevezetésének elmaradására lásd: MARCZALI Henrik: *Mária Terézia 1717–1780.* (Magyar történelmi életrajzok) Budapest, 1891. 151. és SZEKFŰ Gyula: *Magyar történet. A tizenharmadik század. VI. kötet.* Budapest, é. n. 267.

terjesztések tárgyalását. Sőt, Okolicsányi János zempléni követ szerint ehhez a nemességnek privilégiumaiból adódóan joga van.¹² Erre felelt Gusztinyi János egri kanonok. Szerinte a törvények (1662. évi 1., 1715. évi 14.) nem azt mondják,¹³ hogy a királyi előterjesztések előtt kellene a sérelmeket orvosolni, és csak azután a királyi előterjesztéseket tárgyalni. A rendek a sérelmeket már felterjesztették, adjanak feleletet az adóemelés ügyében a hozzájuk intézett királyi leiratra. Amit a rendek kértek, azt Mária Terézia nekik megígérte, vagyis a vámok csökkentését, a kereskedelem támogatását és a katonai szabályzat módosítását. Mindezen ígéretek teljesítése érdekében, uralkodójuk iránti alázatból szavazzák meg az emelést – kérte az alsótáblától.¹⁴ Valamikor ekkor kerülhetett sor Luby László kalocsai kanonok kormánypárti felszólalására, aki a személynöki előterjesztés elfogadását pártfogolta, a régi törvényekre és dekrétumokra hivatkozva.¹⁵

Ugyanezen a napon egy másik esetben követtársuk, Galgóczy János esztergomi kanonok az országgyűlési diskurzus egyik nagy tabutémáját, a nemesi adómentességet érintette. Szerinte Őfelsége az országot akarja megvédeni a hadiadó emelésével, ezért ajánljanak meg valamennyi adót, nehogy háború idején az adózó nép által viselt nagy teherből egy részt a nemességnek kelljen – előjogainak sérelmével – állnia. Már a leirat is megígérte a sérelmek orvoslását, ígérjenek bátran többet, így elérhetik majd a sérelmek orvoslását – érvelt.¹⁶ Végül hadd hozzak egy negyedik példát! Június 12-én reggel 9 órakor az ülésnap kezdetén Huber Mátyás egri kanonok adóemelési javaslata borzolta fel az ülés hangulatát. Az addig az emelést teljesen elutasító vármegyei követekkel szemben Huber 4–500 000 forintra menő adóemelési megajánlást tett. Véleménye szerint az 1729 óta elmaradt újabb adóemelésre képes lesz az ország, mivel azóta a nagyarányú betelepítések

¹² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) N 114. Kovachich Márton György gyűjteménye. 13. kötet. *Diarium publicarium regni sessionum et ibidem tractarum negotiorum*. [oldalszámozás nélkül] 1751. június 11-i ülés.

¹³ A Kovachich-gyűjtemény naplójában tévesen az 1622. évi 1. törvénycikk szerepel.

¹⁴ Országgyűlési Könyvtár Gyurikovits-gyűjteménye (a továbbiakban OK GY) 700.470. *Diarium diaetae regni Hungariae 1751*. 27.

¹⁵ Pannonhalmi Bencés Főapátság Könyvtára, Kézirattár 118. D 32. *Anni 1751 Diaetale Diarium et Acta Diaetae*. 17.

¹⁶ OK GY 700.470. *Diarium diaetae regni Hungariae 1751*. 29.

miatt számottevően gyarapodott a lakosság.¹⁷ A jelen lévő nemességhez szólt akkor, amikor hangsúlyozta a béke jelentőségét: nemcsak előjogaikat gyakorolhatják csorbítatlanul általa, de a szegény teherviselő nép is élvezheti ennek áldásait.¹⁸ Hozzá csatlakozott az ülésnap végén Galgóczy esztergomi kanonok, aki a felső-tábla akarátának követésére buzdította a rendeket, és 400 000 forint megszavazását deklarálta, amelyet báró Barkóczy Sándor kalocsai kanonok is nyilvánosan támogatott, de a rendek többi része még mindig elvetette ezt.¹⁹ A július elejéig tartó adóviták második szakaszában a káptalani követek már elvesztették a korábbi kezdeményező szerepüket a kormányzati álláspont védelmében: a viták ekkor már sokkal inkább a Királyi Tábla tagjai, és az egyre megosztottabb vármegyei követek között folytak.

A viták során összességében a legaktívabbak a kormányzat oldalán az esztergomi, egri, pozsonyi, kalocsai és győri káptalan követei voltak.²⁰ A követküldő káptalanok politikai stratégiájáról, ill. politikai motivációjáról a káptalan és a követek közti levelezések, esetleges instrukciók feltárásával juthatunk közelebb. Valószínűleg ezekben nagy szerepe volt a helyi sérelmeknek és érdekeknek. Itt csak elég egyetlen káptalannak, a győrinek a céljaira utalnunk. A diétán előkerült a püspöki és káptalani földesuraság alá tartozó Győr mezőváros szabad királyi városi címe országgyűlési becikkelyezésének ügye, amelyet a káptalan végsőkéig ellenzett, ám ennek ellensúlyozására kész volt Mária Terézia kedvében járni, és köveivel megszavaztatni az adóemelést.²¹ Győr szabad királyi városi rangjának 1751-ben megvalósult törvénybe iktatása olyannyira sértette a győri káptalan érdekeit és önérzetét, hogy a tizenhárom évvel később összeült diétán követei útján ismét benyújtotta tiltakozását a becikkelyezés, illetve a már meghozott törvény ellen.²²

¹⁷ OK GY 700.470. *Diarium diaetae regni Hungariae 1751.* 35.

¹⁸ OSZK Ktt. Fol. Lat. 616. 120. p. (66. f.)

¹⁹ OK GY 700.470. *Diarium diaetae regni Hungariae 1751.* 40.p.

²⁰ GyEL Győri székeskáptalan magánlevéltára, Th. XLII. 5416. Kovács László levele. Pozsony, 1751. június 15. A győri káptalan követei említik még a velük együtt szónokló, hangadó káptalani követeket: Galgóczy János esztergomi, a két egri és az egyik kalocsai káptalani követet.

²¹ GyEL GYKML Th. XLII. Nr. 5416. Pozsony, 1751.június 15. Kovács László levele és ugyanott Nr. 5373. Pozsony, 1751. július 29. Stehenics János nagyprepost levele., továbbá ugyanott, Nr. 5375. Pozsony, 1751. augusztus 21. Stehenics János nagyprepost levele.

²² GyEL GYKML Th. XLII. Nr. 5432. Pozsony, 1764. október 17. Szily János jelentése.

A klérus ezen a diétán egységesen lépett fel a nádorválasztás során is. Az 1608. évi 3. törvénycikk értelmében a nádort, az ország első rendi méltóságát az uralkodó 2–2 katolikus, illetve protestáns jelöltje közül az országgyűlés választotta. A hivatalos jelöltek Erdődy György országbíró és Batthyány Lajos egykori kancellár és főpohárnok, továbbá két protestáns mágnás (Révay Pál, Zay Imre bárók) voltak. Rajtuk kívül még felmerült Esterházy Ferenc tárnokmester neve is. A klérus nagyobbik része állítólag Erdődy Györgyöt támogatta a nádori tisztség betöltésében, miként ez kiderül Festetics Pál Sopron megyei követ leveleiből, illetve a győri káptalani követek jelentéséből is.²³ Ebben is szembe kerültek a világi fő-, és közrendűek többségével, akik a később megválasztott Batthyány Lajos gróf személye mellett törtek lándzsát.²⁴ A klérus kiállása Erdődy György oldalán nem véletlen: Erdődy György testvérével, az 1744-ben elhunyt Erdődy Gábor egri püspökkel együtt a katolikus egyház érdekeinek állhatatos védelmezője volt.²⁵ Mindketten az erőszakos ellenreformáció élharcosai voltak: földesúrként számos protestáns templom elfoglalása és országgyűlési politikusként jónéhány protestánsellenes felszólalás fűződik a nevükhöz.²⁶ Erdődy György országbíró bátyja, az 1736-ban elhunyt László Ádám nyitrai püspök viszont a

²³ MNL OL P 243. 2. csomó, 6. tétel. Festetics Pál levele Festetics Kristófhhoz, Pozsony, 1751. május 10. 23–24. fol. A levél szerint „*az Kalocsai Érsek az Papságnak nagyobb részével Judex Curiae részéről vannak*” és GyEL GyKML Th. XLII. Nr. 5368. Pozsony, 1751. április 25. Stehenics János levele a székeskáptalanhoz

²⁴ A nádorválasztásról újabban: Nagy János: *Batthyány Lajos nádorrá választása és Vas vármegye rendjei az 1751. évi országgyűlésen*. In: Batthyány Lajos Szerk. MÓRICZ Péter. Körmend, 2017. 35–50.

²⁵ Erdődy György Lipót (1680–1759), Erdődy Kristóf kamaraelnök fia. 1708-tól árvai főispán, 1723 és 1759 között helytartótanácsos, 1715-ben az országgyűlés által kiküldött jogügyi bizottság tagja, 1730 és 1748 között a Magyar Kamara elnöke. 1732-től Bars vármegye főispánja. 1741-ben titkos tanácsossá és koronaórré nevezik ki, noha egy pasquillusból kiderült, hogy a horvát bánságra pályázott. Pályája csúcán, 1748-ban elnyerte az országbíróiságot. Családja presztízsét növelte azzal, hogy feleségül vette Esterházy Teréziát, herceg Esterházy Pál lányát. 1720-ban hitbizományt alapított Galgóc központtal. Életrajzi adatai: KÁLLAY István – PANDULA Attila: *A vezető elit családi kapcsolatai Mária Terézia korában*. Turul, 65. (1951–1992). 18–26., különösen 22. Birtokszervezői és mecénási szerepére: BUBRYÁK Orsolya: *Az ősök tisztelete az Erdődy grófok mecénási programjában*. In: *Idővel paloták...* Magyar udvari kultúra a 16–17. században. Szerk. G. ETÉNYI Nóra – HORN Ildikó. Budapest, 2005. 549–581. itt 550, 553–556.

²⁶ Erre: MARCZALI Henrik: *Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig 1711–1815*. Budapest, 1898. 125–127. Protestánsellenes országgyűlési fellépésükhöz leginkább az 1728–1729. évi országgyűlésen történtek köthetőek. Erdődy György másik leghírhedtebb protestánsellenes cselekedete a galgóci evangélikus gyülekezet tagjainak 1723. évi bebörtönzése és megvertetése volt.

bécsi udvar nemzetközileg is elismert és befolyásos személyisége volt I. József és III. Károly uralma idején.²⁷

Politikai szerepüknek köszönhetően a vármegyei követek közt érezhetően megnőtt a bizalmatlanság az egyes diétai küldöttség szószólóiként szereplő kanonokokkal szemben. Ennek kézzel fogható jele volt a június 22-i eset, amikor a már említett Galgóczy Jánost vádolták meg, hogy „kevésbé helyesen és őszintén” tolmácsolta a főrendeknek az alsótábla véleményét az adóemelési ügyben.²⁸

Az 1764–65. évi országgyűlés hangadói

Noha Mária Terézia egyházpolitikájában továbbra is domináns maradt a katolicizmus mint államvallás támogatása, ám e téren az 1750-es évektől főként külpolitikai okokból változás állt be. A protestánsokkal szemben alkalmazott türelmi politika lassú térnyerése figyelhető meg, és az erőszakosabb rekatolizációs megoldások lassan háttérbe szorultak.²⁹ Ezek mellett a felvilágosodás hatásait is magán viselő, formálódó államegyház-konceptió is befolyással volt a kormányzati egyházpolitika megváltozására főként az 1760-as évektől.³⁰ Ennek szellemében a magyarországi klérus és általában a rendiség előjogainak megnyirbálására és

²⁷ Erdődy László Ádám (1679–1736) nyitrai püspök volt 1706-tól. Élete nagy részét Bécsben élte le. 1720-ban – a magyar főurak közül először – követi megbízást kapott, méghozzá a varsói királyi udvarba. Személyéről újabban: KÖKÉNYESI Zsolt: *Egy magyar főpap jelenléte és karrierútja a bécsi udvarban. Vázlat Erdődy László Ádám életrajzához*. In: *Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon*. Szerk. BÁTHORY Orsolya – KÓNYA Franciska. Budapest, 2016. 223–254.

²⁸ OK 700.470. *Diarium diaetae regni Hungariae*. 61–62. Padányi Biró Márton veszprémi püspök naplója is tud erről az epizódról. Galgóczyt szerinte azzal vádolták a rendek, hogy „kevésbé helyesen és őszintén” tolmácsolta a főrendeknek az alsótábla véleményét. Erre: HORNIC Károly: *Padányi Biró Márton veszprémi püspök naplója. Függelékül Birónak Rómába tett két jelentése 1752-ből és 1757-ből*. Veszprém, 1903. 57.

²⁹ A folyamatokról bővebben: BAHLCKE: *A magyar püspöki kar... i. m.* 288–289, 305–308., a régebbi szakirodalomból PEHM [MINDSZENTY] József: *Padányi Biró Márton veszprémi püspök élete és kora*. Zalaegerszeg, 1934. 230–233.

³⁰ A gazdag szakirodalomból néhány példa, eltérő hangsúlyokkal: EMBER Győző: *Egy katolikus államférfi a XVIII. században*. In: *Regnum – Egyháztörténeti Évkönyv 1.* (1936) 327–345.; MAASS, Ferdinand: *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich. Amtliche Dokumente aus dem Wiener Haus-, Hof-, und Staatsarchiv. I. Band. Ursprung und Wesen des Josephinismus 1760–1790*. Wien, 1951. 40–46.; BENDA Kálmán: *A jozefinizmus és jakobinuság kérdései a Habsburg-monarchiában*. *Történelmi Szemle* 8. (1965) 388–421., különösen 390–391.; BAHLCKE: *A magyar püspöki kar... i. m.* 292–299.

megadóztatására törekvő kormányzati elképzelést lehangosabban a bécsi udvari könyvtár könyvtárosa, Kollár Ádám képviselte, akinek frissen megjelent könyve (*De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae...* címen) a magyar diéta napirendjére is került 1764-ben.³¹

Az 1764–65. évi diétán a legnagyobb vitákat három kérdés váltotta ki: a katolikus klérus és a nemesség előjogait támadó, már említett Kollár Ádám-féle könyv, a nemesi felkelés (*insurrectio*) Mária Terézia által javasolt reformja, ezzel együtt a nemesi adómentesség részleges felszámolása, illetve az úrbéri viszonyok szabályozásának ügye.³² Forgó András legújabb könyvében részletesen foglalkozott e diéta káptalani követeinek tevékenységével, főként követjelentések alapján.³³ Ezt a képet azonban Fejérváry Károlynak az Országos Széchényi Könyvtár Kézirat-tárában található, a szakirodalom által nem ismert országgyűlési naplója alapján árnyalni lehet. Nemcsak az üléseken zajlott szóbeli „pengeváltások”-ról, hanem az egyes szereplők motivációiról is sokat elárulnak Festetics Pál Cornelius Neny kabineti titkárhoz intézett levelei. A naplóból és a levelekből a klérus nyilvános szereplése viszonylag részletesen végigkövethető.

Az alsótáblai klérus – Kollár Ádám könyvének hatása alatt – kezdetben a vármegyei követekkel azonos politikai platformon állt. Már az alsótábla ötödik ülésén, 1764. július 9-én Szily János győri kanonok maga javasolta először a rendek közt, hogy küldjenek ki a felsőtáblával közösen országgyűlési vizsgálóbizottságot Kollár könyve ügyében.³⁴ Kérte a rendektől a szerző megbüntetését, és a mű el-égetését.³⁵ Ugyanekkor küldték ki a sérelemösszeállító bizottságot, ahová Bajzáth József esztergomi kanonokot és Kiss Pál veszprémi nagyprépostot választották be

³¹ A könyvvel kapcsolatos eljárás részleteit itt nincs módom ismertetni, erről kimerítő körképet ad a Kollár Ádám levelezését közreadó forráskiadvány: *Kollár Ádám Ferenc levelezése*. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Soós István. (Magyarországi tudósok levelezése IV.) Budapest, 2000. A kérdés szakirodalmi feldolgozása: CSIZMADIA Andor: *Egy 200 év előtti országgyűlés évfordulójára. A „Kollár contra Status et Ordines”*. Jogtudományi Közöny 19. (1964) 214–227.

³² Tömör és informatív leírás az országgyűlésről: HORVÁTH Mihály: *Magyarország történelme. Hetedik kötet*. Pest, 1873. 349–374.

³³ FORGÓ: *Egyház- Rendiség...* i. m. 158–172.

³⁴ OSZK Ktt. Fol. Lat. 627. Diarium diaetae Posoniensis 1764. Caroli Fejérváry de Keresztes. 7. fol. 1764. július 9. Saját szerepét említi követjelentésében is: GyEL GYKML Th. XLII. Nr. 5421. Pozsony, 1764. július 13. Szily János jelentése a győri káptalanhoz.

³⁵ OSZK Ktt. Fol. Lat. 627. Diarium diaetae Posoniensis 1764. 6. ülés. 1764. július 10.

a káptalani követek közül.³⁶ A Kollár Ádám könyve ügyében javasolt deputációt végül július 10-én küldte ki az országgyűlés, ahol helyet kapott két káptalani követ, Hermán József győri és Bartha István egri kanonok is.³⁷

Miután augusztus közepén az uralkodó betiltotta a könyv terjesztését, a királyi előterjesztések közül a fent említett reformokat tartalmazó pontokat és az adóemelés kérdését kezdte el tárgyalni a diéta szeptember elején. Szeptember 22-én vették elő a sérelmek legfontosabb huszonkét pontját, amellyel a királyi előterjesztésekre kívántak választ adni, így az adózó nép helyzetének javítását a kereskedelemügyi sérelmek tárgyában.³⁸ A közhiedelemmel ellentétben a káptalani követek ekkoriban nemcsak a Kollár-ügyben, hanem más ügyekben is nyilvánították ellenzéki véleményüket. Az alsótáblai küldöttségek egyik szónoka, az udvarral szemben kezdetben ellenzéki magatartású Bajzáth József esztergomi kanonok, királyi táblai prelátus is ide sorolható, aki a nemesi felkelés reformját ellenző nagy sikerű szónoklatot tartott,³⁹ amiért „a haza szószólója”-nak,⁴⁰ az ország Mercuriusának és Theseusának nevezték a pasquillusok.⁴¹

Horváth Mihály szerint a káptalani követek a kormányzat által kért adóemelését egységesen az október 10-i ülésen fogadták el.⁴² A naplóból úgy tűnik azonban, hogy a Kollár-ügy által ideiglenesen teremtett rendi egységfrontból az alsótáblai klérus szeptember végére – október elejére már kivonult. Ez nem egy vilámcsapás-szerű jelenség volt, hanem egy hosszabb folyamat eredménye, amelynek során a káptalani követek kormányhű felszólalásai erősen megszaporodtak, túlsúlyba kerültek az ellenzéki hangokkal szemben.⁴³ Akadtak persze ez előtt is elvéve kormánypárti felszólalások, mint Gloszer Gábor kalocsai követ nemesi felkelés reformja mellett lándzsát törő szeptember 6-i felszólalása. Ugyanekkor

³⁶ GyEL GYKML Th. XLII. Nr. 5421. Pozsony, 1764. július 13. Szily János jelentése a győri káptalanhoz.

³⁷ CSIZMADIA: *Egy 200 év előtti...* i. m. 221.

³⁸ CSIZMADIA: *Egy 200 év előtti...* i. m. 223–224. Az országgyűlés augusztus 15-én adott ki egy hálálkodó hangú feliratot az uralkodónőhöz, amelyben kifejezte köszönetét az eljárás megindításáért és lefolyásáért.

³⁹ HORVÁTH: *Az 1764-iki országgyűlés...* i. m. 397–398.

⁴⁰ OSZK Ktt. Quart. Lat. 445. 46. fol. In *Josephum Bajzath Can. Strig.*

⁴¹ OSZK Ktt. Fol. Lat. 4073. 8. fol., r. In *Rndum Dnum Josephum Bajzath Canon. Strigoniensem.*

⁴² HORVÁTH Mihály: *Az 1764-iki országgyűlés története.* In: Horváth Mihály kisebb történeti munkái. 1. köt. Pest, 1868. 376–422., különösen 389–390.

⁴³ HORVÁTH: *Az 1764-iki országgyűlés...* i. m. 405.

még Szily János győri káptalani követ a nemesi felkelés fenntartása mellett nyilatkozott, és felszólította a rendeket, hogy fejezzék ki készségüket életük és vérük felajánlásával egy esetleges háború esetén.⁴⁴

A fordulat előszele szeptember végén, október elején már érződött. A szeptember 28-i ülésen a korábban is kormánypárti felszólalásokat tevő Gloszer kalocsai kanonokot még félbe szakította a beszédének lényegét ellenző Szily János.⁴⁵ Az október 2-i ülésen „a káptalani követek többsége” nevében Szily még mindig amellet érvelt az adóemelés kapcsán kiobbant vitában, hogy a vármegyei követekhez csatlakoznak, mert ők ismerik az adófizető nép erejét.⁴⁶ Ugyanezen az ülésen viszont már a kalocsai társa mellé felzárkózott Malenics György zágrábi kanonok is, aki az adóemelés szükségességét bizonygatta.⁴⁷ A júliusban a Kollár Ádám könyvét vizsgáló bizottságba beválasztott és itt aktív szerepet vállaló Bartha István egri káptalani követ ugyanekkor most már konkrét anyagi ajánlattal állt elő: fél milliós adóemelést javasolt.⁴⁸ Még a legellenzékibb felszólalásokat tevő Bajzáth József is a főrendekkel való egyetértésre intette a rendeket. Szerinte óvást kell beadni, hogy a magasabb adóösszeg megszavazása esetén az adófizetés megkönnyítését célzó intézkedésektől ne visszakozzanak, és arról, hogy ennél magasabb összeget a főrendek, illetve a kormányzat ne kérjen tőlük ezen a diétán.⁴⁹

Az adónövelést támogató főrendekkel való kiegyezést sürgette a következő, október 10-i ülésen a korábban a „szegény teherviselő nép” mellett kiálló és az adóemelést többször vehemensen elutasító Kiss Pál veszprémi követ.⁵⁰ Az október 10-i ülésen Bajzáth már maga javasolta, hogy az újonnan létrehozott magyar

⁴⁴ OSZK Ktt. Fol. Lat. 637. Diarium diaetae Psoniensis 1764. 29. fol. Követjelentésében is saját nevét a nemesi felkelést ellenző káptalani követek között említi: GyEL GYKML Th. XLII. Nr. 5437. Pozsony, 1764. szeptember 10.

⁴⁵ OSZK Ktt. Fol. Lat. 637. Diarium diaetae Psoniensis 1764. 46. fol. 1764. szeptember 28.

⁴⁶ OSZK Ktt. Fol. Lat. 637. Diarium diaetae Psoniensis 1764. 57. fol. 1764. október 2. Ugyanerre jut, de október 1-re teszi Szily ezen kijelentését: FORGÓ: *Egyház–rendiség...* i. m. 166.

⁴⁷ OSZK Ktt. Fol. Lat. 637. Diarium diaetae Psoniensis 1764. 46.fol. 1764. szeptember 28.

⁴⁸ OSZK Ktt. Fol. Lat. 637. Diarium diaetae Psoniensis 1764.58. fol. 1764. október 2. és CSIZMADIA: *Egy 200 év előtti ... i. m. 221.*; FORGÓ: *Egyház–rendiség...* i. m. 171.

⁴⁹ OSZK Ktt. Fol. Lat. 637. Diarium diaetae Psoniensis 1764. 58.fol. 1764.október 2.

⁵⁰ OSZK Ktt. Fol. Lat. 637. Diarium diaetae Psoniensis 1764. 67.fol. 1764. október 10. Szeptember 28-án még a nemesi testőrség magas költségeire és az adózó nép állapotára tekintettel elutasította az emelést. Helyette az adóalap javítása érdekében a lakatlan puszták benépesítését és külföldiek betelepítését ajánlotta a rendek gyelmébe.

nemesi testőrség céljaira se sajnálják a pénzt, az adóemelést ezzel is toldják meg.⁵¹ (A következő, október 13-i ülésen ugyanezt deklarálta Alapy János váradi és Bartha István egri kanonok).⁵² Festetics Pál jelentése viszont más megvilágításba helyezi a Horváth Mihály által is képviselt szakirodalmi véleményt, és az előbb idézett napló megállapításait. A kortárs megfigyelő úgy látta, hogy amíg a klérus egy része, élén Bajzáth és Alapy kanonokkal, csak a rendek által követelt adócsökkentést vetette el, és az 1751. évi adóösszeg megőrzése mellett tört lándzsát, addig a klérus másik része, Kiss veszprémi és Bartha esztergomi követ vezetésével az emelést támogatta.⁵³ A klérus a levélíró interpretációja szerint csak a következő napon döntött amellett, hogy testületileg („in corpore”) támogatja a királyi adóemelést.⁵⁴ A rendi egységfront teljes szakadását mutatja a következő, október 12-i incidens, melynek során a vármegyei követek egyik képviselője, Tiszta Pál abaúji követ fojtotta bele a szót a hosszú szónoklatot tartó Kiss veszprémi követbe, számon kérve rajta és a kléruson korábbi adóemelést elutasító álláspontjukat.⁵⁵ A források – bár némely ponton ellentmondás is fedezhető fel ezek között –, arra mutatnak, hogy a klérus elmozdulása a kormánypárt irányába ekkorra megtörtént, noha a csoport tagjai között árnyalatnyi véleménykülönbségek továbbra is megmaradtak.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni a káptalani követek politikai álláspontjának mérlegelésekor a hercegprímás irányadását, illetve az egyházmegyei főpásztorok befolyásoló tevékenységét. A főszabály – ahogy a korábbi diétákon is – az egyházi előljárók véleményének követése lett volna. A püspöki kar viszont az 1764–65. évi diétán megosztott volt politikai álláspontját tekintve.⁵⁶ Barkóczy Ferenc esztergomi érsek-hercegprímás ellenzéki álláspontja Kollár könyvének és az udvar által követelt reformok ügyében közismert a szakirodalomban.⁵⁷ Vele ellentétben

⁵¹ OSZK Ktt. Fol. Lat. 637. Diarium diaetae Poseniensis 1764. 66.fol. 1764.október 10.

⁵² OSZK Ktt. Fol. Lat. 637. Diarium diaetae Poseniensis 1764. 84-85.fol. 1764.október 13. Vagyis Alapy váradi kanonok adóemelést melletti kiállítására már október 13-án sor került, ellentétben a szakirodalom alapján említett 17-i dátummal. Vö: FORGÓ: *Egyház–Rendiség... i. m.* 166.

⁵³ ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Nachlass Neny. Festetics Pál titkos jelentése. No. 43. 1764. október 10.

⁵⁴ ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Nachlass Neny. Festetics Pál titkos jelentése. No. 44. 1764.október 11.

⁵⁵ ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Nachlass Neny. Festetics Pál titkos jelentése. No. 45. 1764.október 12.

⁵⁶ BAHLCKE: *A magyar püspöki kar... i. m.* 315–316.

⁵⁷ BITSKEY István: *Barkóczy Ferenc, az irodalmi mecénás*. In: *Irodalom és felvilágosodás*. Szerk. TARNAI Andor – SZAUDER József. Budapest, 1974. 333–366., különösen 352. és BAHLCKE: *A magyar püspöki kar... i. m.* 321–322.

a katolikus klérus második méltósága, Batthyány József kalocsai érsek az udvar irányvonalával már a kezdetektől fogva jobban azonosult. Az érsek nemcsak Kollárt vette személyes védelmébe a könyvét ért támadások miatt, de Festetics titkos jelentései szerint nagy erővel igyekezett az udvar támogatásának megnyerni az eltévelyedett káptalani követeket is.⁵⁸ Ezért sem lehet véletlen, hogy kanonokjától, a kalocsai Gloszer Gábortól már a diéta kezdete óta kormányzatot támogató megszólalásokat ismerünk.⁵⁹

A Festetics-féle titkos jelentésekből az látható, hogy a káptalani követek egy része korábban sem értett egyet előjáróival, még ha véleményének nyilvánosan nem is adott hangot. Így például a két győri követ a klérus sérelmeinek orvoslása ügyében megkereste a primást július végén, kérve, hogy adjon útmutatást e téren. Barkóczy primás viszont a Kollár Ádám könyve elleni közös fellépésre intette őket, azzal érvelve, hogy ez a mű az egész egyházi rendre veszélyt jelent. Csak ezután lehet a sérelmek összegyűjtésébe kezdeni – hangsúlyozta. Ugyanebben az értelemben nyilatkozott megyéspüspökük, gróf Zichy Ferenc is. A titkos jelentés szerint a követek egymás között sokat nevettek előjárójuk „időfecsérlésén”, de megjegyezte, hogy az ő tekintélyének alá kell vetniük magukat.⁶⁰ Az érseki tekintélyt ténylegesen igyekeztek komolyan venni. Ezt bizonyítja, hogy Festetics Pál következő jelentésében az egyik győri kanonok buzgóságát említi, aki Bartha István egri kanonokkal együtt arról szónokolt a legutóbbi ülésen, hogy a sérelmek orvoslása helyett a rendek Kollár Ádám könyvének vizsgálatát gyorsítsák fel.⁶¹ Bartha István felvállalását az is befolyásolhatta, hogy korábban – Barkóczy Ferenc egri püspöksége idején – állítólag

⁵⁸ Batthyány József szereplésére néhány példa: *Kollár Ádám Ferenc levelezése... i. m.* 160. (125.sz.), 162. (126.sz.) és ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Nachlass Neny. Festetics Pál titkos jelentése. No. 40. Pozsony, 1764. október 8.

⁵⁹ Ezen túl a káptalan követutasítása is az uralkodói előterjesztések támogatására szólította fel. Erre: Forgó: *Egyház-Rendiség... i. m.* 165. Erre jó példa a már említett szeptember 6-i, vagy az október 1-i adóemelés mellett agítáló felszólalása:

⁶⁰ ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Nachlass Neny. Festetics Pál titkos jelentése. No. 17. Pozsony, 1764. július 29. A primással történt említett találkozóról tudósít Szily János jelentése is: GyEL GYKML Th. XLII. Nr. 5423. Pozsony, 1764. július 24. Az utóbbi levelet idézi: Forgó: *Egyház-Rendiség... i. m.* 164–165.

⁶¹ Az itt említett győri követ Szily János lehetett, aki küldőinek címzett tudósítása szerint tényleg ilyen értelemben fel is szólalt az augusztus 7-i ülésen. Erre: GyEL GYKML Th. XLII. Nr. 5424. Pozsony, 1764. augusztus 13.

annak közeli bizalmasa volt, udvartartásához is tartozott. A jelentés nagy szerepet tulajdonított Richwaldszky György esztergomi kanonoknak, a rendi ellenzéki álláspontot megfogalmazó *Vexatio dat intellectum* szerzőjének a káptalani követek befolyásolásában az érsek oldalán, aki nem volt hivatalosan a káptalan megválasztott követe. Ugyanekkor viszont a Festetics által csak „*az érsek öreg csatalová*”-nak titulált Richwaldszky kanonok ura társaságában Pozsonyban tartózkodott.⁶²

A káptalani követek egy részének aktivitása, elköteleződése a kormányzat oldalán 1764 októberét követően sem csökkent, még ha a korábbi vezérszónokok (pl. Bajzáth, Szily) ekkorra a háttérbe is vonultak.⁶³ Az urbáriumok szabályozását is elfogadták a klérus képviselői, így az előbb említett Alapy János is, aki a földesúri túlkapások orvoslását remélte ettől.⁶⁴ Mint ismeretes, végül a rendek ellenállása miatt a jobbágy-földesúr viszonyt a királynő kénytelen volt az országgyűlés megkerülésével, rendeleti úton szabályozni. Ugyancsak a váradi kanonok volt, aki egy november 11-i ülésen felvetette a nemesi adózás lehetőségét, azzal érvelve, hogy a Helytartótanács is csak katonai *executio*val tudja a jobbágyságtól az adóhátralékait behajtani, ezért a kiváltságosoknak is hozzá kellene járulniuk az ország adóterheihez.⁶⁵ Új szereplők is megszólaltak, mint Schmidegg Ferdinánd egri kanonok, aki az október 17-i, illetve november 11-i ülésen 300 000 forint adópótlék megszavazását is indítványozta.⁶⁶ A klérus politikai arculatáról Festetics Pál tett egy érdekesítő megállapítást az egyik november közepi jelentésében, miszerint a klérus teljesen elfogadta a 300 000 forintos adóemelést, akik viszont nem tudtak „*áttérni*”, azok ígéretet tettek arra, hogy hallgatnak az üléseken.⁶⁷

⁶² ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Nachlass Neny. Festetics Pál titkos jelentése. No. 27. 1764. augusztus 8.

⁶³ Amíg Szily betegeskedett, illetve a káptalan helyi sérelmei foglalhatták le a figyelmét, addig Bajzáthot állítólag az ellenzék részéről őt ért vádak, és urával, a primással való megromlott viszonya készítette arra, hogy a nyilvános szónoklatoktól visszatartsa magát. Ennek ellenére az egyes küldöttségekben továbbra is aktív maradt, őt választották be a törvénycikkek szövegét véglegesítő, ún. concertációs bizottságba. Szilyre: FORGÓ: *Egyház–Rendiség... i. m.* 166–167. és az 1765. évi leveleit. Bajzáthra: ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Nachlass Neny. Festetics Pál titkos jelentése. No. 75. 1764. november 19. és OSZK Ktt. Fol. Lat. 637. Diarium diaetae Posoniensis 1764. 268. fol. 1765. február 21.

⁶⁴ OSZK Ktt. Fol. Lat. 637. Diarium diaetae Posoniensis 1764. 67.fol. 1764.október 10.

⁶⁵ OSZK Ktt. Fol. Lat. 637. Diarium diaetae Posoniensis 1764. 98. fol. 1764. november 11.

⁶⁶ Ez előbbi alkalmat Szily János is említi: GyEL GYKML Th. XLII. Nr. 5432. Pozsony, 1764. október 17. Az utóbbira: OSZK Ktt. Fol. Lat. 627. Diarium diaetae Posoniensis 1764. 96. fol. 1764. november 11.

⁶⁷ ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Nachlass Neny. Festetics Pál titkos jelentése. No. 70. 1764. november 14.

E fentiek mellett azonban a forrásokban olyanok is felbukkannak, akik mégis kinyilvánították a többségtől eltérő véleményüket. Ilyen volt Fáy Ferenc, a váradi káptalan követe (korábban egri kanonok és miskolci plébános), aki az október 12-i ülésen még a vármegyei követekkel való egyetértést szorgalmazta,⁶⁸ vagy a nyitrai káptalan követe, Beznák Mihály, aki püspöke asztalánál tiltakozott az ellen, hogy újabb adóemelést szavazzon meg az üléseken.⁶⁹

A káptalani követek szereplésének motivációi a pasquillus-irodalom és az egyes életpályák tükrében

Az országgyűlések alatt terjedő, a vármegyei követek ellenzéki hangvételét magukévá tevő pasquillusok számos, a korábbi diétákon kevésbé ismert váddal illették a felszólaló kanonokokat. Az alábbiakban néhány, a versekből vett példával szeretném megvilágítani azt, hogy a kortársak milyen sztereotípiákat kapcsoltak hozzá a káptalani követek diétai szerepléséhez, és milyen motivációkat tulajdonítottak a szereplők diétai pályafutásának.

Egyrészt bírálták a csoport tagjait azért, mert fő céljuknak egyházi és világi kormányzati befolyásuk növelését és a vagyonszerzést tartották.⁷⁰ A pasquillusokban elterjedt felfogás azt tartotta, hogy az egyháziak a király felségjoga alá tartozó jövedelmezőbb és nagyobb presztízsű egyházi javadalmakat akarják elnyerni, ezért támogatják a korona ügyét, az adóemelést és az adóreformot is az országgyűlésen.⁷¹ A kanonokok előrelépése nagyban függött az uralkodói kegytől: a kanonokságból a legkönnyebben a választott/címzetes apáti, majd a címzetes püspöki címet elnyerve lehetett előrelépni a ranglétrán, és később elnyerni egy

⁶⁸ OSZK Ktt. Fol. Lat. 637. Diarium diaetae Poseniensis 1764. 77. fol. 1764. október 11.

⁶⁹ ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Nachlass Neny. Festetics Pál titkos jelentése. No. 64. 1764. november 8. Beznák Mihály (1702–1774) Nyitra megyei evangélikus nemesi családból származott, majd katolizált. 1726-tól Erdődy László Ádám udvari káplánja volt. 1727-től berencsi plébános. 1736-tól tiszteletbeli, majd 1741-től valóságos kanonok a nyitrai káptalanban. Esterházy Imre püspök idején lett címzetes landeki prépost, és választott fáraói püspök. Életére: VAGNER József: *Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez*. Nyitra, 1896. 315–315.

⁷⁰ NAGY János: „Ha nézem a Papokat, mind ellenünk vannak”. *A káptalani követek ábrázolása XVIII. századi országgyűlési pasquillusokban*. In: Doromb. Közköltészeti tanulmányok 3. Szerk. Csörsz RUMEN István. Budapest, 2014. 237–248., különösen 239.

⁷¹ SZIJÁRTÓ: *A diéta... i. m.* 166.

megyéspüspökséget. A közhiedelemmel ellentétben javadalom általában nem tartozott a „választott” és címzetes püspökséghez, ám presztízse mégis jelentős volt: a püspöki és érseki méltóság előszobájaként tekintettek rá. Az országos di-kasztériumokban (Királyi Curia, Helytartótanács, Kancellária) az egyháziak mint különálló rend a korszakban még mindig külön képviselőket kaptak.⁷² A diétán részt vevő egyháziak számára kiváló ugródeszkat, egyfajta feltűnési lehetőséget kínált egy-egy sikeres diétai szereplés, mely után bizvást számíthattak az uralkodói kegynyilvánításra.⁷³

Az 1751. évi diétán részt vevő egyes kanonoki életpályákat számba véve azt láthatjuk, hogy a klérus vezető egyéniségeinek diétai szereplését – a kinevezési okmányok viszonylag sablonos formulái szerint – az udvar figyelembe vette az előléptetéseknél. Huber egri kanonok néhány évvel később, 1757-ben a megüresedett vegliai „választott” püspöki címet nyerte el – a Királyi Könyvekben található bejegyzés szerint – az uralkodói intenciókat támogató országgyűlési tevékenysége miatt.⁷⁴ Ugyanezen formulát használja Galgóczy János lekéri apáti kinevező okmánya, amely 1752-ben kelt.⁷⁵ Galgóczy az esztergomi nagyprépostságot 1754-ben nyerte el.⁷⁶ Élete alkonyán Mária Terézia az újonnan felállított rozsnyói püspökségre nevezte ki, ám ezt nem tudta elfoglalni, mert hamarosan elhunyt.⁷⁷ Figyelemre méltó, hogy az 1764–65. évi diéta ellenzéki szónoklatokat tartó kanonokjainak a pályája sem tört meg, rövidesen többen eljuthattak a megyéspüs-

⁷² A Helytartótanács 22 tanácsosa közül 4 volt főpap. A Hétszemélyes Tábla (1741-től) 18 tagja közül 5, addig a Királyi Táblán 17 főből 2 volt egyházi. Az Udvari Kancellária személyzetén belül a korszakban általában egy-egy egyházi-vallási ügyekért felelős címzetes püspök-tanácsos működött (pl. Klimó György, Patachich Ádám, Bajzáth József), akik néhány éven belül megyéspüspökként távoztak hivatalukból. A Helytartótanácsra: EMBER Győző: *A M. Kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848*. Budapest, 1940. 26. A Magyar Kancelláriára: FAZEKAS István: *A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai a 16–18. században*. Századok 148. (2014) 1131–1155., különösen 1147–1148.; a Kúriára: VARGA Endre: *A Királyi Kúria 1780–1850*. Budapest, 1974. 159, 190.

⁷³ Varga Endre a Királyi Tábla prelátusai kapcsán állapítja meg, hogy ezek többnyire kanonokok voltak, akik szemében ez az állás kedvelt lehetett, mindig sokan pályáztak a királyi táblai tagságra. Erre: VARGA: *A Királyi Kúria... i. m.* 159.

⁷⁴ MNL OL A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár – Libri Regii – 44. kötet. 485–486. Bécs, 1757. december 19.

⁷⁵ MNL OL A 57 Libri regii. 42. köt., 396–397. Bécs, 1752. április 16.

⁷⁶ KOLLÁNYI Ferenc: *Esztergomi kanonokok 1100–1900*. Esztergom, 1900. 354.

⁷⁷ KOLLÁNYI: *Esztergomi... i. m.* 354.; BORÓVI József: *Az esztergomi érseki egyházmegye felosztása. A besztercebányai-rozsnyói-szepesi püspökségek alapítása*. Budapest, 2000. 203–204.

pökségig is, illetve nyerhettek valamilyen hivatalt az állami adminisztrációban.⁷⁸ Szily János lett az újonnan létrehozott szombathelyi egyházmegye első püspöke. A pasquillisták által korábban még ünnepeelt Bajzáth József a diéta berekesztését követően hamarosan udvari kancelláriai referens, később alkancellár, majd 1777-ben veszprémi püspök is lett.⁷⁹ Ugyanez a jelenség figyelhető meg a többi „másodvonalbeli” felszólaló esetén. Noha kinevezésük pontos háttere nem ismert, politikai szereplésüktől talán nem független, hogy közvetlen az 1764–65. évi diéta alatt, illetve ez után nyert kinevezést Alapy János váradi kanonok a Hétszemélyes Táblára és a dulcinói püspökségre,⁸⁰ továbbá Bartha István egri kanonok a Királyi Táblára egyházi ülnöknek, és a szentimrei apáti és novi címzetes püspöki pozícióra.⁸¹ Gloszer Gábor kalocsai kanonok – noha nem jutott el a megyéspüspökségig – közrendű származásához mérten sikeres világi-politikai pályát is befutott: feltehetően diétai tevékenységének köszönhetően 1765-ben megkapta a Szent Pálról elnevezett bácsi préposti címet. Később, 1776-ban elnyerte a felsőörsi prépostságot, illetve a vármegyei táblabíróiságot, végül 1776 és 1780 között a Királyi Tábla egyházi ülnökeként fejezte be földi pályafutását.⁸²

A pasquillusokban bemutatott topikus ábrázolásmódot igazolja vissza a kérvényező kanonok érvelésmódja, így Huber kanonoktársának, Gusztinyi Jánosnak 1751. évi diéta idején a Kancelláriához benyújtott kérvénye is. Ebben hivatkozott a főesperesként Zemplén és Borsod vármegye közgyűlésein, illetve közéletében protestáns-ellenes fellépésére és az uralkodó, illetve a köz szolgálatában szerzett érdemeire. Kérte és meg is kapta a királyi táblai prelatusi címet, majd nem sokkal

⁷⁸ FORGÓ: *Egyház-rendiség... i. m.* 170–172.

⁷⁹ 1765-ben lett kancelláriai tanácsos, majd 1773–1777 között alkancellár. 1777-től veszprémi püspök. 1802-ben hunyt el, 82 esztendőskorában. Életpályájára: FORGÓ: *Egyház-rendiség... i. m.* 170–171. és FALLENBÜCHL Zoltán: *Mária Terézia magyar dikasztériális tanácsosai 1740–1780.* Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. 1984–85. Budapest, 1992. 283–334., különösen 302, 311.

⁸⁰ Alapy életrajza: BUNYITAY Vince: *A váradi püspökség története 4. A váradi püspökök a száműzetés és az újjraalapítás korában 1566–1780.* Debrecen, 1935. 362–365. és SEBŐK Richárd: *Hivatali pályafutások a 18. századi Királyi Kúrián.* In: Politikai elit és politikai kultúra a 18. század végi Magyarországon. Szerk. SZIJÁRTÓ M. István – SZÜCS Zoltán Gábor. Budapest, 2012. 15–50., itt 27.

⁸¹ MNL OL A 57 Libri regii. 47. köt., 228. Bécs, 1764. december 27. Szent Henrik apátság apátja; SZINNYEI: *Magyar írók... i. m.* I. köt., 638–639. és SEBŐK: *Hivatali... i. m.* 15–50., különösen 37, 40.

⁸² KATONA István: *A kalocsai érseki egyház története, 2. rész.* Kalocsa, 2003. II. kötet. 254–255., és SEBŐK: *Hivatali pályafutások... i. m.* 40.

később a címzetes sári apáti címet.⁸³ Érdekes jelenség az udvari titulusként elkönyvelt, Mária Terézia által alapított Szent István Rend vonzása a kanonokokra, akik közül többen kérvényezték ennek adományozását. Például az 1764–65. évi diétai szereplésére hivatkozva kérte magának Malenics zágrábi kanonok a Szent István Rend lovagi címét 1770 körül.⁸⁴

A versekben megtalálható második fontos kritikai elem a klérussal szemben – amely a mágnáskritikát is jellemzi –, a „németesség” vádja. A németellenesség a pasquillusok olvasatában elsősorban udvarellenességet jelentett, vagyis a „rendi nemzet”-hez való hűtlenséget. Zbiskó József Károly, választott vegliai püspököt és helytartótanácsost, az egyik Bécsbe menő országgyűlési küldöttség tagját egy 1751-ből származó pasquillus „a mágnások hazug szájhőse”-nek és „udvariak hízelkedője”-nek nevezte bécsi útján tanúsított magatartása miatt.⁸⁵ Politikai kapcsolatrendszere, amely a bécsi udvarhoz kapcsolta, más források alapján is tényleg erősnek volt tekinthető. Nádasdy Lipót kancellár legkedvesebb klientsé Zbiskó volt Brunszvik Antal szerint.⁸⁶ Ugyanekkor egy fentebb már idézett vers (*In Galgóczy, Hubert et alios*) szerint a „németnek” titulált Huber kanonok ugyan hazaszeretet színlel, de nem a hazának, hanem magának gyűjt javakat. A történeti kutatás rámutatott utóbb arra, hogy Huber kanonok családja nem volt honfiúsított (indigena).⁸⁷ Sőt, az egyik iskolai anyakönyvi bejegyzés szerint még magyarul és a szláv nyelveken tökéletesen beszélt, addig németül csak közepesen tudott.⁸⁸

⁸³ MNL OL A 1. 1751. No. 97. 1751. május 17. és Uo. No. 103. 1751. augusztus 25. (mikrofilmen: X 4384., 9975. tekercs.). Apáti címére a Magyar Katolikus Lexikon szócikkét: <http://lexikon.katolikus.hu/S/sári%20Szent%20András%20apátság.html> (2019. április 30-i letöltés)

⁸⁴ MNL OL P 1058 Szent István Rend levéltára. Lajstromozott kérvények 1764-1794. 29. doboz. No. 49. kuriloviczi Malenics György kérvénye. (Dátum nélkül az 1770. évi kérvények közé besorolva). A zágrábi káptalan senior kanonokjaként a Szent István Rend lovagi címéért folyamodik. Érdemei között említi, hogy a legutóbbi diétán a zágrábi káptalan követeként vett részt, és Bécsben is járt az udvarban ekkor egy országgyűlési küldöttség tagjaként.

⁸⁵ OSZK Ktt. Quart. Lat. 445. In *Eppum Zbisko ablegatum Viennam*. 25. f. Zbiskó 1746 és 1755 között a Helytartótanács tanácsosa volt: EMBER: *Helytartótanács... i. m.* 198.

⁸⁶ OSZK Ktt. Duod. Lat. 110. Memorablora vitae Antonii Brunszvik filii Michaelis. Memorablora vitae per Antonium Brunszvik conscripta. 1. köt. 86–87. fol.

⁸⁷ OSZK Quart. Lat. 445. 24. fol. In *Galgóczy, Hubert et alios*.

⁸⁸ FAZEKAS István: *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói 1623-1918* (1951). Budapest, 2003. 233. [1399.sz.]; HORNIC: *Padányi Biró... i. m.* 53.

Harmadrészt a *paráznaság* vádja a kanonokoknál ehhez a réteghez (is) kötődő ismétlődő toposz volt: náluk ez összefonódott az *alacsony (nem nemesi) származás* emlegetésével. A nemtelen származás vádja a kanonokok esetében a 18. századi diétai pasquillusok között először 1751-ben jelent meg. Csak az 1764–1765. évi országgyűlés alatt terjednek el a papi paráznaságról szóló pasquillusok nagy számban, ekkor is inkább a káptalani követek lejáratására alkalmazzák őket. Ennek alapja az a kinevezési gyakorlat volt, hogy nem nemesi tagokat is felvettek a káptalan tagjainak sorába. Ez szolgáltatta a táptalajt ahhoz az elképzeléshez, hogy a nem nemesi származású káptalani követek veszélyt jelentenek a rendi kiváltságokra, mivel együtt éreznek a nemtelenekkel, jobb esetben csak járatlanok a jogban és a rendi politika világában.⁸⁹ A pasquillusok szerint ezek az országgyűlésen is a nemtelenek érdekeit védik azáltal, hogy az adóteher egy részét a kiváltságosokra hárítanák át. Vagyis az országgyűlésen megszavazzák a királyi adóreformot is.⁹⁰ A pasquillisták a korabeli társadalmi tapasztalaton alapuló sztereotípiákra építettek, amikor a kanonokok paraszti származásáról írtak. A szakirodalomban ismert, hogy a veszprémi káptalan tagjainak döntő többsége, a győriek pedig valamivel több, mint fele volt nem nemesi származású.⁹¹

Egy 1764–65. évi gúnyvers Hermán József győri kanonok alakjában megszemélyesítve jellemzi e réteget. Az egyik gúnyversben, párbeszéd formájában a Győrben lakó Jékely Júlia és Rozália arról beszélgetnek, hogy „*Papot-é? vagy Tisztet? légyen jobb szeretni*”. A párbeszéd során kiderül, hogy Rozália szeretője maga Hermán kanonok, a győr-káptalandombi plébános.⁹² Ennek során Jékely Rozália, új szeretőjéről, Hermán kanonokról is vall:

⁸⁹ Az 1728–29. évi diéta gúnyverseinek analógiájára: NAGY János: „*Szegény Magyar Ország bánattját újította*”- *Az 1728–29. évi országgyűlés pasquillusai*. In: Memoriae commendamus. Tanulmányok a XI. Eötvös Konferencia Történeti Üléséről. Szerk. KAPITÁNY Adrienn – LOCSMÁNDI Dániel. Budapest, 2011. 103–125., különösen 108.

⁹⁰ Az 1764–1765. évi diéta pasquillsirodalmának paráznasággal kapcsolatos verseiről bővebben: NAGY: „*Ha nézem a Papokat, mind ellenünk vannak*”... i. m. 241–247.

⁹¹ A veszprémi káptalanra: HERMANN István: *A veszprémi székeskáptalan személyi összetétele 1700 és 1777 között*. In: Megyei történet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adománylevele tiszteletére. Szerk. KARLINSZKY Balázs. Veszprém, 2010. 179–225. A győri káptalanra: BÉDY Vince: *A győri székeskáptalan története*. Győr, 1938. 453–471. Bedy Vince szerint a győri káptalan papságának 56% volt nem nemesi származású, amely sokaságba Hermán viszont beletartozott.

⁹² BÉDY: *A győri székeskáptalan*... i. m. 466.

„Mert soha Uramnál, midőn véle háltam,
 Oly jó ízű 's tartós harczot nem találtam,
 Mint Hermánnom alatt, kitűl hogy meg váltam
 A' Diaeta miatt, már sokat sajnálkoztam,
 Ez ám Nemzetünknek helyes Szeretője.
 „Ez Ovidiusnak vitéz Követője,
 Nem egy, vagy két gyenge actus tehetője,
 Hanem még tíznek- is végben vihetője”⁹³

Hermán – a naplók tanulsága szerint – tagja lett ugyan a Koller-könyvét vizsgáló bizottságnak, de már a diéta elején követelte a királyi előterjesztések mielőbbi, sérelmek előtti tárgyalását, amivel egy tipikus kormánypárti retorikát képviselt.⁹⁴ Ezen túl Szily János jelentéséből is tudjuk, hogy a nemesi felkelés reformját is elképzelhetőnek tartotta, amely ugyancsak szembement a rendi ellenzék elképzeléseivel. Erre alapozva terjedhettek az őt lejárató gúnyversek.⁹⁵

Hermán Józsefet a *Respondet Sybilla veridica* című verszetben veszprémi egyházmegye társával Kiss Pál veszprémi kanonokkal, nagypréposttal együtt emlegetik. E szerint Kiss, a „somalai jobbágy fia”, aki ugyanúgy ordít Veszprém és Somogy vármegye közgyűlésén, ahogyan Hermán teszi ezt Komárom és Győr vármegyében.⁹⁶ Személyéhez a pasquillisták – nemességét nem véve figyelembe – hozzákapcsolták a paraszti származást: „tsak nem jó paraszt vért uraságra vinni”, mivel a „paraszt vér kevély szokott lenni”. A pasquillista szerint jobb lenne, ha otthon ülne és jobbágymenyecskékkel ütné el az idejét: „jobb volna Menyecskémnél most is otthon ülnék/ vagy Parraginével egy ágyban örülnék,/ Jobbágy menyecskékkel szurdikba kerülnék,/ szokott tréfaïmban velek el merülnék”.⁹⁷ Hasonlóan a titkolt szerelmi kapcsolatot társították a paraszti származás feltételezéséhez Gloszer Gábor kalocsai kanonok bemutatásakor:

⁹³ OSZK Ktt. Quart. Lat. 2498. 59–61. *In saepe laudatum Hermán Can. Jauriensem.*

⁹⁴ OSZK Ktt. Fol. Lat. 637. *Diarium diaetae Posoniensis 1764.* 29. fol. 1764. szeptember 6. és CSIZMADIA: *Egy 200 év előtti... i. m.* 221.

⁹⁵ Lásd erre 1764. szeptember 7-i felszólalását: GyEL GYKML Th. XLII. Nr. 5437. Pozsony, 1764. szeptember 10.

⁹⁶ OSZK Ktt. Quart. Lat. 2498. 45-47. 1. *Planctus Pauli Kiss Praepositi Veszprmiensis, illetve Respondet Sybilla veridica.*

⁹⁷ OSZK Ktt. Quart. Lat. 2498. 45-47. *Planctus Pauli Kiss praepositus Veszpremiensis.*

*„Parasztól származott a’ Te emberséged
Mert a’ Nemes Ifjat kevésre becsüled
A’ Kalpagod alatt bagoly rakott fészked
Zárva tartod mindig tökkel ütött Fejed.
Eszem, iszom, baszom Te Papi életed
Nincs egyébre gondod, csak Kurvákra eszed”⁹⁸*

A papság esetében ez súlyosabb bűn, mint a világiaknál: a papi cölibátus fogadalmának megsértését jelenti. Emlegetésének aktuális politikai üzenete is lehetett: aki magánéletében gyakran lépi át az erkölcsi korlátokat, az a politikában is hatalomvágyó és a törvényi kereteket felrúgni tudó személyiség lehet.⁹⁹

Az egyes egyháziak életrajzi adataiból nem erkölcsi romlottságuk, inkább végrendeleteikből kitűnő kegyes cselekedetek, az általuk tett iskolai alapítványaik anyagi nagyvonalúsága tűnik ki. Így pl. a pasquillusokban nőügyei miatt sokat ostorozott Kiss Pál veszprémi nagyprépost minden vagyonát jótékony célra hagyta, ő volt az alapítója az eredetileg kollégiumnak épült veszprémi ún. Agg papok Házának, amelyet Fellner Jakab tervei alapján építetett fel.¹⁰⁰ Hozzá hasonlóan nagyvonalú volt a pasquillusok által többször kritizált Alapy János váradi kanonok, aki 1778-as végrendeletében a Nagyváradon felállítandó fiúnevelő intézetre hagyta vagyona tetemes részét.¹⁰¹ Az 1751. évi diéta gúnyversei által sokszor szidalmazott Galgóczy János, korábbi kanonok, később kinevezett, de a pápa által meg nem erősített első roznycói püspök végrendeletében 44 200 forintos vagyonát jótékony célra fordította.¹⁰²

Röviden ki kell térnünk még arra a Joachim Bahlcke által felvetett gondolatra, miszerint a klérus előrelépési esélyeinek nagyarányú romlása miatt következett

⁹⁸ OSZK Ktt. Fol. Hung. 1109. 21. In *Klozer Canonicum Colocensem*.

⁹⁹ BENE Sándor: *Politika, paráznaság és házasságtörés a magyar irodalmi hagyományban. Bethlen Miklós Velencében*. In: *Ámor, álom és mámor: A szerelem a régi magyar irodalomban és a szerelem ezredéves hazai kultúrtörténete: Tudományos konferencia. Sátoraljaújhely, 1999. május 26–29.* Szerk. SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza. Budapest, 2002. 299–324., különösen 299–300.

¹⁰⁰ PÁKAY Zsolt: *A veszprémi káptalan a XVIII. században*. In: *Regnum. Egyháztörténeti Évkönyv 4. (1940–1941)*. 300.

¹⁰¹ BUNYITAY: *A váradi püspökség... i. m.* 364.

¹⁰² BORÓVI: *Az esztergomi érseki egyházmegye... i. m.* 205–206.

be ennek a csoportnak az időleges elfordulása az 1764–65. évi diéta idejére az előző két országgyűlésen a köreikben még bevettnek számító „aulikus” politizálástól. Az uralkodó számos egyházmegyében nem nevezett ki főpásztort. Így volt ez a kanonokok számára a legjobb ugródeszkat jelentő Esztergomban is 1745–1751 és 1757–1761 között. Ennek karrierjükre nézve negatív hatását a káptalan tagjai is megérezték.¹⁰³ A diéta második felére – a Kollár-ügy lecsendesedése után – a klérust ismét régi politikai helyzetében láthatjuk viszont. Mint a karrierpálya elemzésekből láthattuk, a káptalani követek hangadói az országgyűlést követően sem rekedtek meg addigi egyházi hivatalaikban, a szereplésükkel magukra vont uralkodói figyelem révén tovább emelkedhettek mind a hivatali, mind az egyházi ranglétrán. A Bahlcke által leírt jelenség inkább kivételes, időleges, magyarázata ilyenképpen erősíti a szabályt, vagyis a káptalani követek kormányzathoz való lojalitását és egzisztenciális függőségét az uralkodótól.

Összegzés

Összességében megállapítható, hogy a káptalani követeket – a vallási kérdésnek a diéta napirendjéről való lekerülésével – a század közepén látszólag leginkább a pénzügyi és alkotmányos problémák foglalkoztatták az üléseken, ahogy az ország politikai elitjének többi részét is. Az 1764–65. évi diéta káptalani követei szereplésének kronológiája feltárható volt a naplók alapján. Vizsgálatom megerősíti Forgó András megállapításait, vagyis, hogy nem beszélhetünk a klérus egészének egyszeri „átállásáról”: csoportjuk viszont a korábbiakhoz (így 1751-hez) képest politikailag sokkal inkább megosztott volt. Egy részük végig kormánypárti állásponton volt, másik részük a kezdetekben – a vármegyei követekhez csatlakozva – ellenzéki álláspontot foglalt el, majd fokozatosan változtatta meg véleményét.¹⁰⁴ Egy részük támogatta az udvar által javasolt reformokat is (pl. nemesi felkelés

¹⁰³ Bahlcke állítása szerint 1764-ben az országgyűlésen ülő püspökök több, mint fele korábban az esztergomi káptalan tagja volt. Erre: BAHLCHE, Joachim: *Vexatio dat intellectum. Klerus, Ständeversammlung und Staatskirchentum in Ungarn zur Zeit Maria Theresias*. In: *Gegenkräfte. Studien zur politischen Kultur und Gesellschaftstruktur Ostmitteleuropas in der frühen Neuzeit*. Marburg, 2015. 436–452., különösen 448–449.

¹⁰⁴ Forgó: *Egyház-Rendiség... i. m.* 168–169.

reformja, úrbérrendezés). A kormányzathoz való lojalitásukban ugyan rövid időre törés következett be 1764–65-ben, de a vizsgált személyek egyházi és világi karrierje ezután töretlenül ívelt felfelé. Sőt, a Habsburg-dinasztia számíthatott e réteg elitjének lojalítására – bizonyos korlátokkal persze –, és egyházi és világi pozíciókkal honorálta szolgálatait, akik vállalták a rendi nemzet érdekeivel szembenemve a „trójai faló” szerepét.¹⁰⁵ Az országgyűlési szereplés összességében kitűnési lehetőséget kínált a káptalani követek számára, amely elősegíthette későbbi karrierjük alakulását. A korabeli gúnyversek tartalmának valóságtartalmától függetlenül az egyes társadalmi csoportokhoz kapcsolódó toposzokat sikerrel aknázták ki a korabeli diétai pasquillusok. Számos esetben a feltűnő kormánypárti szereplés indukált pasquillusáradatot, és segített abban, hogy ezek a csoportokhoz kötődő sztereotípiák az egyes követekre ráaggathatók legyenek. A politikai szereplők egykori motivációiról viszont az általam használt források alapján aligha alkothatunk elfogulatlanak tűnő és teljes képet. A pasquillusok az egyéni érdeket és érvényesülést helyezik narratívájuk középpontjába, viszont a követküldő káptalanok politikai stratégiája káptalanonként eltérő lehetett. Nemcsak a lokális követelések (mint látuk Győr esetén), vagy éppen az egyházmegyes főpásztor személyisége (például Barkóczy Ferenc vagy éppen Batthyány József személyisége kapcsán), de az egyes követek mentalitása, illetve szocializációja is befolyásolhatta ezt.

105 Az uralkodóházhoz való hűség határait II. József a katolikus egyház pozícióit tovább rontó rendeletei (pl. türelmi rendelet, a szerzetesrendeket feloszlató, az egyházmegyei szemináriumokat beolvasztó rendelkezései, német nyelvrendelet stb.) a korabeli klérus részéről történő elutasítása mutatta meg. A káptalani követek egyik egykori ellenzéki vezérszónoka, Szily János vált az 1780-as években a magyar klérus reformokkal szembeni ellenállásának egyik legradikálisabb főszereplőjévé. Erre: GÉFIN Gyula: *A szombathelyi egyházmegye története. I. köt. Szily János, Herzan Ferenc gróf bíboros, Somogyi Lipót és Böle András püspökök élete s működése.* Szombathely, 1929. 47–49, 54–56, 58, 61–63, 78, 145.